

Szülői preferenciák és tapasztalatok az általános iskola választásával összefüggésben

Fejes József Balázs¹, Bugyi Anett², Szűcs Norbert³, Tóth Edit⁴

¹*SZTE BTK Neveléstudományi Intézet Gyermeki fejlődés nyomon követését segítő mérőeszközök fejlesztése kutatócsoport; Motiváció Oktatási Egyesület*

²*ELTE TÁTK Szociológia Doktori Iskola; SZTE BTK Szociológia Tanszék*

³*Motiváció Oktatási Egyesület*

⁴*SZTE BTK Neveléstudományi Intézet Pedagógiai Értékelés és Tervezés Tanszék, MTA-SZTE Iskolai Kudarok Megelőzése Kutatócsoport*

Absztrakt

Kutatásunk célja, hogy feltárjuk az általános iskola megválasztásában szerepet játszó szülői szempontokat, megvizsgáljuk néhány, a szülői preferenciákat befolyásoló tényező szerepét. További cél, hogy feltárjuk a szülői tapasztalatokat az iskolaválasztáshoz kötődő programokon való részvétel, valamint a méltányosság esetleges sérülése kapcsán. Online kérdőívünket olyan szülők töltötték ki, akiknek gyermeke a felmérés évében kezdte az általános iskolát, azaz a szülők közvetlen tapasztalatokkal rendelkeztek az iskola kiválasztása kapcsán. Kényelmi mintavételre alapozott elemzésünk 526 szülő válaszára épül. Eredményeink szerint az általános iskola választásában kiemelkedő szempont a tanító személyisége, és ennek megítélésében a szülő mellett a leendő első-sők véleménye is mérvadó. További lényeges szempont az iskola légköre, felszereltsége és az iskola jó híre. A szülők iskolázottsága és szubjektív jövedelmi helyzete több iskolaválasztási szempont fontosságának megítélését is befolyásolja. A részvételi arányok alapján a leendő iskola és a családok közötti kommunikációban kiemelt szerepe van a szülőknek szóló iskolai tájékoztatóknak, a gyermekeknek szóló játékos foglalkozásoknak és a bemutatóóráknak. Annak ellenére, hogy az általános iskola kezdetekor tapasztalható társadalmi státuszon alapuló szelekció nemzetközi összehasonlítás alapján is jelentős hazánkban, ez a szülők előtt rejtve marad.

Kulcsszavak: iskolaválasztás, szülői preferenciák, szocioökonómiai státusz

A szülők iskolaválasztási szempontjait illetően szinte konszenzus érzékelhető a közbeszédben. A legtöbben tudni vélik, hogy olyan szempontok emel-

kednek ki, mint a tanító személye, az iskola hírneve vagy az osztálylétszám. Ugyanakkor alig rendelkezünk empirikus adatokkal e területen. Hazai kontextusban az iskolaválasztást vizsgáló korábbi kutatások, főként az oktatási méltányosság kapcsán, elsősorban makroszintű folyamatokra, az intézmények működési mechanizmusaira, valamint területi, települési hatásokra fókuszáltak (például Berényi et al., 2008; Hricsovinyi & Józsa, 2018; Kertesi & Kézdi, 2005; Kiss, 2018). Ugyanakkor a szülők szempontjai, percepciója általában és a méltányosság kapcsán is kevésbé feltárt területnek tekinthetők az általános iskola kiválasztásával összefüggésben. Emellett az is felvethető, hogy amennyiben részletes adatokkal rendelkezünk az iskolaválasztás szülői preferenciáit illetően, akkor is érdemes lehet bizonyos időközönként adatgyűjtést végezni, hiszen a körülmények változásának következményeként vélhetően a szülők szempontjai is változnak. Napjainkban e változások közé sorolható az erősödő versenyhelyzet az iskolák között, amely minden bizonnyal a tanulók létszámának csökkenésének következménye (például Zolnay, 2020), az egyházi fenntartású iskolák arányának növekedése (például Ercse, 2019; Ercse & Radó, 2019) vagy az egyenlőtlenségek mértékének erősödése (Bazsalya & Hörich, 2020; Fejes & Szűcs, 2018; Varga, 2022).

Kutatásunk elsődleges célja azon szülői szempontok feltárása, amelyek az általános iskola megválasztásában szerepet játszanak. További cél néhány olyan tényező hatásának vizsgálata, amelyek vélhetően befolyásolják a szülői szempontokat. Emellett felmérésünk néhány további, az általános iskola kiválasztásához szorosan kötődő témakörre is kitér, így az iskolaválasztáshoz kötődő programokon való részvételre, valamint az iskolaválasztás kapcsán a szülők részéről érzékelhető szelekciós jelenségekre.

Kutatásunkban olyan szülők vettek részt, akiknek gyermeke a felmérés évében kezdte az általános iskolát, azaz a szülők közvetlen tapasztalatokkal rendelkeztek az általános iskola kiválasztása kapcsán. Kényelmi mintavételre alapozott elemzésünk N=526 szülő válaszára épül. Jelen munka elsősorban a választást befolyásoló tényezőkre, valamint a méltányosság szülői érzékelésére fókuszál, ugyanakkor közvetett módon információkat kínál arról is, hogyan zajlik a tanulók kiválasztásának folyamata az intézmények részéről.

Elméleti háttér

Az iskolaválasztás keretei Magyarországon

A nemzetközi színteret vizsgálva a szülők számára kínált választási lehetőség gyermekeik iskolába lépésekor alig volt jellemző korábban, ugyanakkor az elmúlt évtizedekben egyre több ország kínál valamiféle választási lehetőséget. Számos országban főként az alsó középfokú iskoláztatás megkezdésekor élhetnek ezzel a lehetőséggel a szülők. A magyarországi széles körű, korlátozásokat alig tartalmazó, választáson alapuló rendszer szinte egyedülálló a világon. További lényeges különbség, hogy alapfokon a legtöbb országban

a közoktatási intézmények nem határozhatnak meg felvételi kritériumokat (Musset, 2012). Vagyis kivételesnek tekinthető a magyar oktatási rendszer, amelyben a szülők szinte korlátlan választási lehetősége nagyfokú intézményi autonómiával párosul a tanulók felvételét tekintve (Berényi, 2018).

A hazai iskolaválasztás kereteinek áttekintése kapcsán lényeges röviden áttekinteni az iskolaválasztás lehetőségeit. A körzettel rendelkező, azaz a Klebelsberg Központ által fenntartott (állami) általános iskolák kötelesek felvenni a körzetükben lakó tanulókat, de ezt követően, amennyiben szabad férőhellyel rendelkeznek, további tanulókat vehetnek fel. A szabad férőhelyek számát az indítható osztályok is meghatározzák, amely főként a rendelkezésre álló infrastruktúrától és a fenntartó döntésétől függ. Túljelentkezés esetén a szabad férőhelyekről való döntés során az iskolák bizonyos tanulói csoportokat általában előnyben részesítenek (például testvérek, körzetben dolgozó szülők gyermekei). A köznevelési törvény a sport- és művészeti emelt szintű oktatás esetében lehetővé teszi alkalmassági vizsga szervezését általános iskolában (2011. évi CXCV. törvény). Bár e speciális képzést kínáló osztályok kivételével az iskolák nem válogathatnak a jelentkezők közül, túljelentkezés esetén általában valamilyen szempontok szerint mégis szelektálnak. E szempontok elsősorban a tanulók *„könnyen taníthatóságával, várható iskolai beválásával”* kapcsolatosak, és jellemzően szorosan összefüggenek a családok társadalmi-gazdasági helyzetével (lásd részletesen Szűcs & Fejes, 2020). A válogatás e szempontját bizonyítja, hogy amennyiben a magasabb társadalmi pozíciójú szülők körében népszerű iskoláról van szó, esetenként az adott körzetben lakó, kedvezőtlen társadalmi pozíciójú gyermekek más körzetben tanulnak (Hricsovinyi & Józsa, 2018; Zolnay, 2010). Emellett az alapvető jogok biztosának beszámolója szerint is: „Évek óta visszatérő kérdés a kötelező felvételt biztosító iskolába való felvétel elutasítása” (Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2020, p. 61).

A hátrányos helyzetű tanulókra vonatkozóan a kötelező beiskolázási körzettel rendelkező iskolák esetében elvileg egy korlát még felmerül. A köznevelési törvény szerint, ha egy településen több általános iskola is működik, az egyes általános iskolai körzeteket úgy kell meghatározni, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek aránya az oktatási intézményekben egyenletes legyen (2011. évi CXCV. törvény). Azonban a gyakorlatban ennek teljesülését nem ellenőrzik, sőt jellemzően az ellenőrzéséhez szükséges adatok sem elérhetőek, ami a jogszabály betartását eleve lehetetlenné teszi, hiszen számszerűsíthető meghatározás hiányában nehezen eldönthető, hogy mikor nem egyenletes a hátrányos helyzetű tanulók intézmények közötti eloszlása.

A nem állami, így elsősorban egyházi és magánintézményekre alig vonatkoznak olyan szabályok, amelyek erősen korlátoznák a jelentkezők közötti válogatást. Ezen intézmények fenntartója a települési önkormányzattal és az oktatásért felelős miniszterrel köt köznevelési szerződést, vagy egyoldalúan nyilatkozik arról, hogy a fenntartásában működő általános iskola részt vesz a kötelező felvételt biztosító iskola feladatainak ellátásában. Cserébe működési támogatásra válik jogosulttá. Ebben az esetben a felvételi körzet az a település

(a fővárosban az a kerületet), amelyben az iskola székhelye, telephelye található. A köznevelési feladatokat ellátó hatósággal közösen a hivatal és a területileg illetékes tankerületi központ véleményének kikérésével határozzák meg azt a tanulói létszámot, amelynek felvételét az általános iskola nem tagadhatja meg, de e létszám nem lehet kevesebb, mint az általános iskola alapító okiratában meghatározott felvehető maximális tanulói létszám 25%-a (2011. évi CXCV. törvény). Vagyis a jelentkezők válogatását alig befolyásolják külső korlátok. A korlátok hiányát egyrészt az okozza, hogy ezen intézményekben a kedvezőtlenebb pozíciójú szülők gyermekei potenciális jelentkezőként eleve ritkábban jelennek meg, így a válogatás is kevésbé lényeges, másrészt – néhány kivételtől eltekintve – nehezen elképzelhető, hogy egy adott intézménybe jelentkező tanulók jelentős része nem az adott településről érkezne.

A szülői oldalt tekintve a választás minden bizonnyal az adott lakóköztervezetbe tartozó általános iskola értékelésével kezdődik, amit – a környezeti iskolával való elégedetlenség esetén – az adott településen elérhető iskolák, valamint azok különböző specialitásokat kínáló osztályai közötti mérlegelés követ. Lényeges tényezőként merülhet fel a folyamat során a településméret, amely egyrészt befolyásolja a kínálatot, másrészt az esetleges ingázásra fordítandó időt és költségeket.

Az iskolaválasztást befolyásoló tényezők

Annak ellenére, hogy a szabad iskolaválasztás és az általános iskola kezdetén megjelenő szelekció kérdésköre nem tekinthető elhanyagolt területnek a hazai társadalomtudományi szakirodalomban (például Berényi et al., 2008; Hricsovinyi & Józsa, 2018; Kertesi & Kézdi, 2005; Kiss, 2018), viszonylag keveset tudunk arról, hogy hazánkban a szülők milyen szempontok szerint választanak általános iskolát. A korábbi hazai vizsgálatok alapján tudható, hogy az óvodapedagógusok bizonyosan szerepet játszanak az iskolaválasztás folyamatában (Berényi et al., 2005; Kocsis & Subrt, 2021), valamint az iskola etnikai összetétele is befolyásolja a szülői preferenciákat (Berényi, 2016; Berkovics, 2008; Erőss, 2008a; Kertesi & Kézdi, 2014).

A nemzetközi – főként az Amerikai Egyesült Államokban végzett – kutatások alapján megfogalmazható legfontosabb szempontok a szülők iskolaválasztása kapcsán magukban foglalják az oktatási minőség észlelését, a szülők szociális hálójának véleményét, az iskola és az otthon közötti távolságot, az etnikai összetételt, a biztonság és fegyelmezés iskolai jellemzőit, az iskola infrastruktúrájának állapotát, az iskola által kínált kiegészítő szolgáltatásokat, valamint a tanári kar és az iskolai közösség jellemzőit (például Altenhofen et al., 2016; Schneider & Buckley, 2002; Schneider et al., 2000).

A nemzetközi szakirodalomban számos empirikus kutatást találunk, amelyek alátámasztják, hogy a szülők társadalmi-gazdasági helyzete szerint különbségek léteznek az iskolaválasztás kapcsán, és általában a kedvezőbb pozíciójú szülők gyermekei a választási lehetőségek kínálta előnyök kiakná-

zásán keresztül további előnyökhöz jutnak (például Bell, 2009b; Lareau, 2014; Rhodes & DeLuca, 2014; Schneider et al., 1997). Az oktatási méltányossággal kapcsolatos hazai diskurzusban is hangsúlyos témakör, hogy a szabad iskolaválasztás eltérő lehetőségeket kínál a különböző társadalmi helyzetű családok számára, és a kedvezőtlen társadalmi helyzetű szülők nem vagy csak korlátozottan tudnak élni a választás lehetőségével. Vagyis az iskolaválasztásban fontos tényezőként jelenik meg a szülők szociokulturális helyzete is. A hazai szakirodalomban fellelhető feltételezések szerint az alacsony szocioökonómiai státuszú szülők kisebb valószínűséggel ismerik fel az iskolaválasztás fontosságát, nem rendelkeznek a döntéshez szükséges információkkal, valamint az esetleges ingázáshoz szükséges erőforrásokkal. A kevésbé tehetős szülőket a magas presztízs, az ezzel várhatóan együtt járó magasabb költségek és a saját iskolai kudarcuk is elrettenthetik attól, hogy egy jobb hírű iskolát válasszanak gyermeküknek (Bajomi, 2007; Berényi, 2018; Berényi et al., 2008; Fejes, 2013).

Ugyanakkor több empirikus munka arra is felhívja a figyelmet az alacsony szocioökonómiai státuszú családok iskolaválasztása kapcsán, hogy a választás fontosságával igenis tisztában vannak az alacsonyabb szociális státuszú szülők is (például Ball & Vincent, 1998; Bell, 2009a). E munkák közül Bonal és munkatársai (2017) kutatása kiemelten fontos lehet, mivel a magyarországihoz hasonlóan extrém mértékben szelektív chilei oktatási rendszerben vizsgálták az iskolaválasztást kedvezőtlen társadalmi pozíciójú családok körében. Interjúkutatásuk eredményei szerint magas szintű reflexivitás jellemző az alacsonyabb státuszú szülők körében. A szülők tisztában vannak választási lehetőségeik korlátaival, valamint azzal, hogy mely iskolák tartoznak az általuk választható szegmensbe. A kérdezett szülők szinte mindegyikét olyan előre meghatározott preferenciák vezérelték, amelyek megalapozták prioritásaikat abban, hogy egyes iskolákat elutasítsanak, és átgondolják végössé döntéseiket. Ugyanakkor a preferenciáikban bizonyos sajátosságok voltak megfigyelhetők az előnyösebb családokéhoz képest. Másként értékelték a minőségi oktatást, mint a magasan képzett szülők. Elsősorban gyakorlati szempontokat említettek, például hogy a gyerekek milyen korán kezdenek el olvasni vagy számolni, vagy mennyi házi feladatot kapnak, és ritkábban hivatkoztak pedagógiai megközelítésekre vagy egy iskola filozófiájára, mint ahogyan azt gyakran a középosztálybeli szülők teszik.

Több kutatás által megerősített további különbségként említhető, hogy a kedvezőtlen pozíciójú szülők számára az objektív tényezők (például teszt-eredmények) kevésbé fontosak, és döntésükben a szociális háló szereplőinek véleménye kiemelt helyet foglal el (Ball & Vincent, 1998; Bonal et al., 2017; Rhodes & DeLuca, 2014). A kedvezőbb helyzetű szülőkhöz képest a társadalmi-gazdasági szempontból hátrányos helyzetű szülők sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítottak az otthonuk és az iskola közötti földrajzi távolságnak, az iskola vallási filozófiájának, illetve annak, hogy ismerik-e az iskolát, valamint, hogy más családtagok jártak-e ugyanabba az iskolába (Elmore & Fuller, 1996; OECD, 2015).

Kutatási célok és kérdések

Kutatásunk célja, hogy feltárjuk az általános iskola megválasztásában szerepet játszó szülői szempontokat, továbbá megvizsgáljuk néhány, a szülői preferenciákat befolyásoló tényező szerepét. Felmérésünk további célja, hogy megismerje a szülői tapasztalatokat az iskolaválasztáshoz kötődő programokon való részvétel, valamint a méltányosság esetleges sérülése kapcsán.

A szülői preferenciákat az iskolaválasztás során befolyásoló tényezők közül elsősorban a szülők társadalmi pozíciójára fókuszálunk, amely a nemzetközi szakirodalom szerint jelentős hatást gyakorol a preferenciákra (például Ball & Vincent, 1998; Bonal et al., 2017; Rhodes & DeLuca, 2014). Számos hazai szerző is felhívja a figyelmet arra, hogy az alacsonyabb szocioökonómiai státuszú családok iskolaválasztási szempontjai vélhetően eltérnek a kedvezőbb státuszú családokéitól (például Bajomi, 2007; Berényi, 2018; Berényi et al., 2008; Fejes, 2013), ugyanakkor ezen állítások inkább közvetett bizonyítékokon, például a különböző társadalmi háttérű tanulók iskolák közötti eloszlásán alapulnak. Valószínűsítjük továbbá, hogy a kínálati oldal miatt a település mérete is lényeges szerepet játszik a szülői preferenciákban az iskolaválasztás kapcsán (például Kiss, 2018).

Kutatási kérdéseink a következők: 1. Milyen szempontok játszanak központi szerepet a szülők iskolaválasztási döntéseiben? 2. Hogyan befolyásolja az iskolaválasztási szempontokat a szülők iskolázottsága, szubjektív jövedelmi helyzete és lakóhelyének településtípusa? 3. Az iskolaválasztással összefüggésben jellemzően milyen programokon vesznek részt a szülők és gyermekeik? 4. Tapasztalják-e a szülők a méltányosság sérülését az iskolaválasztás során?

Módszerek

Minta

Az elemzés alapjául szolgáló adatfelvétel kényelmi mintavételre alapozva történt. Kutatásunkhoz olyan szülőket kerestünk, akiknek gyermeke 2020. szeptemberében kezdte az első osztályt, így a felmérés időpontjában aktuálisan foglalkoztatta az iskolaválasztás kérdése, illetve friss tapasztalatokkal rendelkezett az iskolaválasztásról. E kitétel az online kérdőívünk elején megjelenített tájékoztatónkban is jeleztük. A kérdőívre $N=526$ érvényes kitöltés érkezett. A válaszadók elsősorban az iskolát kezdő tanulók szülei voltak (98,9%), többségében az anyák (89,2%). A minta jellemzője az anya iskolai végzettségére vonatkozóan: (1) legfeljebb szakiskolai végzettséggel a szülők 11,6%-a, (2) érettségivel 26%-a, (3) felsőfokú végzettséggel 62,4%-a rendelkezik. A kitöltők között tehát felülreprezentáltak a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők (vesd össze Varga, 2022 adataival a népesség iskolázottságáról a 25–50 éves korcsoportban). A válaszadók közel harmadának a jövedelme saját bevallása szerint (1) átlag feletti (31,6%), valamivel több

mint felének (2) átlagos (54%), (3) átlag alatti jövedelmi helyzetről a válaszadók kevesebb mint hatoda (14,4%) nyilatkozott. A válaszokban megjelenő jövedelmi helyzet szerinti különbségek bemutatásakor e hármas felosztást használjuk.

Településtípus szempontjából a minta heterogénnek tekinthető. Közel hasonló arányban vannak jelen a mintában azok, akik megyeszékhelyen (35,9%), valamint azok, akik egyéb városban élnek (31,7%). A válaszadók 8,2%-a fővárosi, és 24,1%-a él községben. A minta jelentős arányban az Észak-Magyarország (52,1%) és a Dél-Alföld (24,9%) régiókból került ki, de jelentős a közép-magyarországi válaszadók köre is (13,5%).

A válaszadók háromnegyedének gyermeke állami fenntartású iskolában kezdte meg tanulmányait 2020 őszén (egyházi: 14,3%, alapítványi: 6,3%, egyetemi: 3,4%, egyéb: 0,8%), 97%-ukat felvették az első helyen megjelölt iskolába. 37%-uk tagozatos osztályban kezdte meg tanulmányait (idegen nyelv: 85 fő, testnevelés/sport: 42 fő, matematika, informatika: 26 fő, művészeti oktatás: 23 fő).

Mérőeszköz

Saját fejlesztésű online kérdőívünk a következő témaköröket fedte le: (1) iskolaválasztási szempontok; (2) az iskolaválasztási folyamat tapasztalatai (részvétel az iskolaválasztáshoz kapcsolódó eseményeken, méltányossággal kapcsolatos tapasztalatok); (3) háttértényezők (a válaszadók demográfiai jellemzői, a választott iskola jellemzői).

Iskolaválasztási szempontok. A kitöltők 39 szempont szerint értékelték az iskolaválasztást befolyásoló tényezők fontosságát négyfokú Likert-skála segítségével (1 = *Egyáltalán nem számított*, 2 = *Kismértékben számított*, 3 = *Jelentős mértékben számított*, 4 = *Döntő szempont volt*). A válaszadók jelezhettek, ha egy szempont kapcsán nem rendelkeztek információval, nem tudták megítélni azt. A iskolaválasztást befolyásoló tényezők egy része esetében a legutóbbi PISA-vizsgálatban alkalmazott szülői kérdőívre támaszkodtunk (OECD, 2019).

Tájékozódás az iskoláról. Információt gyűjtöttünk arról is, milyen lehetőségeket aknáztak ki, milyen programokon, eseményeken vettek részt a kérdezettek az iskolaválasztás folyamata során. A kérdezettek előre megadott listából választhatták ki azokat a lehetőségeket, amelyek kapcsán érintettek voltak.

Méltányossággal kapcsolatos tapasztalatok. Arról is megkérdeztük a szülőket, hogyan látják általában az egyenlő esélyek teljesülését az iskolaválasztás során. A kérdezettek általános percepciójukat négy felkínált állítás vonatkozásában négyfokú Likert-skála segítségével adhatták meg (1 = *Nem értek egyet*, 2 = *Valamennyire egyetértek*, 3 = *Egyetértek*, 4 = *Teljes mértékben egyetértek*). A válaszadók emellett a *Nem tudom* választ is megjelölhették. Továbbá nyílt végű kérdést fogalmaztunk meg arra vonatkozóan, hogy a szülők tapasztaltak-e igazságtalan bánásmódot, és ha igen, az miben mutatkozott meg.

Háttértényezők. Munkánkban a társadalmi pozíciót egyrésről az anya iskolai végzettségével, másrésről a család szubjektív jövedelmi helyzetével jellemezzük. Vizsgáltuk továbbá a települések méretéből, azaz a kínálati oldalból fakadó tényezőket. Emellett azon iskola néhány jellemzője kapcsán szerepeltettünk kérdéseket a kérdőívben, amelyben a kérdezett gyermeke megkezdte tanulmányait.

Adatfelvétel

Az iskolaválasztással kapcsolatos online kérdőívet 2020. július első hetében tettük közzé, és november közepéig lehetett kitölteni azt. A koronavírus okozta intézkedések némileg befolyásolhatták a szülői tapasztalatokat, elsősorban az iskoláknak a szülők és gyermekeik részére kínált programokat tekintve (például személyes helyett online tájékoztatás az adott iskola iránt érdeklődő szülők számára), ugyanakkor az online adatfelvétellel párhuzamosan végzett interjúkutatásunk szerint a tervezett programok többségét az iskolák már megvalósították a koronavírus kapcsán bevezetett intézkedések előtt. A kutatásban való részvétel önkéntes és anonim volt, a válaszadás a szülők tájékozott beleegyezésével történt.

Adatelemzés

Elemzésünkben az iskolaválasztási szempontok fontosságának átlagát és szórást közöljük, emellett feltüntetjük az információval nem rendelkezők százalékos arányát minden szempont esetében (1–8. táblázat). A szempontokat nyolc témakörbe rendezve mutatjuk be: (1) iskola közelsége, elérhetősége; (2) az iskolai infrastrukturális jellemzői; (3) az iskolába járó tanulók teljesítményének percepciója; (4) az iskola által kínált szolgáltatások és szemlélet; (5) társas viszonyok; (6) az iskola általános megítélése; a különleges bánásmódot igénylő tanulók jelenléte (7) iskolai és (8) osztályszinten. A témakörökbe rendezés vélhetően segíti a hasonló szempontok összevetését, ugyanakkor megnehezítheti a különböző szempontok fontosságának összehasonlítását. Minden szempont esetében varianciaanalízissel hasonlítottuk össze, hogy a válaszok eltérnek-e az anya iskolai végzettsége (legfeljebb szakiskola, érettségi, felsőfok), a család szubjektív jövedelmi helyzete (átlag alatti, átlagos, átlag feletti) és a településméret (főváros, megyeszékhely, egyéb város, község) szerint.

Az iskolaválasztás folyamatához kötődő eseményeken való részvétel kapcsán azon szülők százalékos arányát adjuk meg, akik részt vettek az adott programon. Emellett keresztábra-elemzések segítségével összehasonlítjuk az anya iskolázottsága alapján képzett három csoportban a programokon való részvételi arányt.

A méltányossággal kapcsolatos tapasztalatok esetében egyrészt közöljük azon válaszadók százalékos arányát, akik az előre megadott állításokra az *Egyetérték* vagy a *Teljes mértékben egyetérték* választ jelölték, másrészt meg-

vizsgáljuk, hogy a válaszok különböznek-e az anya iskolai végzettsége és a család vélt jövedelmi helyzete szerint. Emellett röviden összegezzük azon szülők tapasztalatait, akik nyílt végű kérdéseinkre válaszolva kifejtették, milyen esetben észleltek igazságtalan bánásmódot.

Eredmények

Az iskolaválasztás szempontjai

Az iskola közelsége, elérhetősége

Az iskola közelségére, elérhetőségére vonatkozóan megfogalmazott szempontok közül a kitöltők számára egyértelműen az volt a legfontosabb, hogy az iskola közel legyen az otthonukhoz. (1. táblázat) Ugyanakkor lényeges megemlíteni, hogy egyes szempontok esetén a válaszadók ötöde arról nyilatkozott, hogy nem rendelkezik információval. E szempontok az iskola tömegközlekedéssel való elérése és a szükséges utazási költségek voltak.

Az anya iskolázottsága mentén nem mutatható ki különbség a válaszokban, ugyanakkor a jövedelmi helyzet mentén igen. Az utazási költségek ($F^1 = 8,96$, $p < 0,001$) és tömegközlekedés elérhetősége ($F = 3,73$, $p < 0,05$) a magukat átlag alatti jövedelműként érzékelők körében fontosabb, mint a magukat átlag fölötti jövedelműnek vallók körében. Településtípus szerint két állítás esetében tapasztaltunk különbséget. Az iskola közelsége a fővárosban élők számára fontosabb, mint a városokban, megyeszékhelyeken lakók számára ($F = 3,79$, $p < 0,01$). Emellett az iskola tömegközlekedéssel való könnyű elérhetősége ($F = 6,00$, $p < 0,001$) a Budapesten élő válaszadók számára fontosabb, mint a városokban, községekben élők körében.

1. táblázat

Az iskola közelségéhez, elérhetőségéhez kapcsolódó szempontok fontossága

Szempontok	Átlag	Szórás	NRI
Az iskola közel legyen az otthonunkhoz.	2,61	1,07	4,2
Az iskola személygépkocsival könnyen elérhető legyen.	2,21	1,03	13,7
Az iskola közel legyen valamely családtag munkahelyéhez.	2,05	1,04	11,6
Az iskola tömegközlekedéssel könnyen elérhető legyen.	1,84	0,95	20,4
Az iskolába járáshoz kapcsolódó utazási költségek alacsonyak legyenek.	1,62	0,92	19,3

Megjegyzés. NRI = nem rendelkezett információval (%).

¹ A varianciaanalízis során az átlagértékek aránya az F-hányados, ennek nagysága mutatja, van-e lineáris összefüggés a függő és független változók között.

Az iskola légköre, infrastruktúrája

Az iskola elérhetőségéhez viszonyítva az iskola infrastruktúrájához kapcsolódó szempontok valamivel fontosabbnak tűnnek az iskola kiválasztásában. (2. táblázat) Az általános megfogalmazású, jó légkörre, felszereltségre vonatkozó szempontok jelentősebbnek bizonyultak, mint az iskola épületének és tornatermének állapotára vonatkozók.

Az átlag alatti jövedelműek körében kevésbé volt jelentős aspektus az iskola kellemes légköre ($F = 4,17, p < 0,01$), mint az átlag körüliek vagy az átlag felettiéek számára. A jó felszereltség inkább fontos az érettségizett, mint a nem érettségizett szülők számára ($F = 2,97, p < 0,01$).

2. táblázat

Az iskolai infrastruktúrához kapcsolódó szempontok fontossága

Szempontok	Átlag	Szórás	NRI
Az iskola légköre kellemes legyen.	3,31	0,67	2,3
Az iskola jól felszerelt legyen.	3,03	0,74	2,1
Az iskola épületének állapota.	2,64	0,82	3,2
Az iskola tornatermének állapota.	2,55	0,84	5,0

Megjegyzés. NRI = nem rendelkezett információval (%).

Teljesítményindikátorok

Az iskolába járó tanulók teljesítményére vonatkozó szempontok fontosságát a válaszadók alacsonyabbnak értékelték az iskola infrastruktúrájával kapcsolatos szempontoknál, és a három megadott szempont átlagai nem térnek el lényegesen. (3. táblázat) A válaszadók 9–15%-a jelezte az egyes szempontok esetében, hogy információ hiányában nem tudja az állítást megítélni.

A válaszok között sem az anya iskolázottsága, sem a településtípus mentén nem mutatható ki különbség. A három állítás közül csak a diákok kiemelkedő teljesítményének fontosságában mutatható ki különbség a vélt jövedelmi szint alapján, a magukat átlag körüli jövedelmi helyzetűnek ítélik számára mérvadóbb ez a szempont, mint a magukat az átlag alatti jövedelmi helyzetűnek tartók számára ($F = 2,97, p < 0,05$).

3. táblázat

Az iskolába járó tanulók teljesítményének percepciójához kapcsolódó szempontok fontossága

Szempontok	Átlag	Szórás	NRI
A diákok kiemelkedő teljesítménye az iskolában.	2,34	0,97	9,3
Az iskola középfokú továbbtanulási mutatói.	2,51	0,97	12,0
Az iskola tanulóinak kompetenciamérésen elért eredményei.	2,28	0,99	15,0

Megjegyzés. NRI = nem rendelkezett információval (%).

Az iskola által kínált szolgáltatások és szemlélet

Az iskola által kínált szolgáltatásokat és szemléletet érintő szempontok közül a legfontosabbnak az iskolában tanulható idegen nyelvek bizonyultak, de alig maradt el ettől az iskola pedagógiai megközelítésének, az iskola specializált-ságának és tehetséggondozó programjának, valamint a kínált sportolási lehetőségeknek a fontossága. (4. táblázat) Kevésbé lényeges szempontnak ítélték a várható kiadásokat, amit megerősít, hogy a válaszadók közel harmada jelezte, hogy nem is rendelkezett ennek kapcsán információval.

A várható kiadások szempontja esetén a szülők iskolai végzettsége és a vélt vagyoni helyzet alapján képzett csoportok válaszai elkülönülnek. A legalább érettségivel rendelkezők számára kevésbé fontos e szempont, mint az érettségivel nem rendelkező válaszadók számára ($F = 6,42, p < 0,01$). A jövedelmi helyzetüket átlag alattinak ítézők számára fontosabb ez a szempont, mint az átlag fölötti jövedelműek számára ($F = 17,59, p < 0,01$). Településtípus szerint két szempont esetében van különbség. Az iskola pedagógiai megközelítése ($F = 6,48, p < 0,01$), specializációja ($F = 5,78, p < 0,01$) kevésbé fontos a községi válaszadók számára, mint a többi településtípuson élők számára.

4. táblázat

Az iskola által kínált szolgáltatásokkal, szemlélettel kapcsolatos szempontok fontossága

Szempontok	Átlag	Szórás	NRI
Az iskolában tanulható idegen nyelv(ek).	2,63	0,99	9,7
Az iskola egy bizonyos megközelítést alkalmazzon a pedagógia terén.	2,49	0,96	14,1
Az iskola bizonyos tantárgyakra, területekre specializálódjon (például idegen nyelv, sport, művészet).	2,45	1,08	11,1
Az iskola tehetséggondozó programja.	2,45	0,97	10,7
Az iskolához kötődő sportolási lehetőség(ek).	2,36	0,96	11,4
Alacsonyak legyenek az osztálylétszámok.	2,22	0,99	12,6
Alacsonyak legyenek az iskolai kiadások (osztálypénz, iskolai felszerelés stb.).	1,47	0,81	31,3

Megjegyzés. NRI = nem rendelkezett információval (%).

Társas viszonyok

A társas viszonyokat leíró állítások értékelése változatos. (5. táblázat) A szülői társas iskolázottságára, a családi hagyományokra és a családtagok iskolai jelenlétére vonatkozó szempontok jelentősége alacsony, míg a tanító személyiségének, valamint a gyermek számára rokonszenves voltának súlya kiemelkedő. Ez a változatosság az információval nem rendelkezők arányában is visszatükröződik.

A magasabb iskolai végzettségű szülők számára fontosabb a leendő tanítók személyisége, mint a másik két iskolázottsági kategóriába tartozók számára ($F = 6,58, p < 0,01$). A családi hagyomány esetében fordított a helyzet ($F = 4,46, p < 0,01$). A magukat alacsony jövedelmi státuszba sorolók számára fontosabb szempont, hogy gyermekük óvodájából tipikusan a választott intézménybe jelentkeznek a társaik ($F = 3,25, p < 0,05$), míg az, hogy a gyermek számára rokonszenves legyen az iskola ($F = 3,51, p < 0,05$) a magasabb jövedelmi kategóriában lévő szülők számára fontosabb. A kisebb településeken élő válaszadók döntésében meghatározóbb, mint a megyeszékhelyen vagy fővárosban élőkében, hogy gyermekük barátai ($F = 8,71, p < 0,01$), volt óvodástársai ($F = 11,03, p < 0,01$) is a választott intézménybe jelentkeztek.

5. táblázat

Társas viszonyokhoz kapcsolódó szempontok fontossága

Szempontok	Átlag	Szórás	NRI
A szülőtársak rokonszenvesek legyenek számomra.	2,08	0,91	11,5
A szülőtársaknak hasonló legyen az iskolázottsága.	1,60	0,78	22,3
Gyermekem barátai is jelen legyenek az iskolában.	2,18	1,00	10,7
A gyermekem óvodájából tipikusan ebbe az iskolába menjenek tovább a gyermekek.	2,18	1,09	17,9
A családból más gyermekek is jelen legyenek az iskolában.	1,94	1,11	18,3
Gyermekemnek rokonszenves legyen a tanító.	3,26	0,89	4,2
A leendő tanító(k) személyisége.	3,34	0,79	5,2
Családi hagyomány (pl. szülők, nagyszülők is ebbe az intézménybe jártak)	1,73	1,00	21,6

Megjegyzés. NRI = nem rendelkezett információval (%).

Az iskola megítélése

Az általános iskola választásában egyértelműen szerepet játszik az intézmény hírneve, amely kapcsán nem kiemelkedő, de nem is elhanyagolható tényező a barátok, családtagok, valamint az óvodapedagógusok véleménye. (6. táblázat) Kevésbé fontos szempontnak bizonyult, hogy az iskoláról milyen képet alakított ki a helyi média. A válaszadók jelentős aránya nyilatkozott úgy, hogy nem is rendelkezett erről információval.

A válaszadók vélt jövedelmi státusza mentén két állítás esetében mutatható ki különbség. Az iskola jó híre a magukat átlag feletti jövedelműnek vélők számára fontosabb, mint az átlag alatti jövedelműek számára ($F = 3,66, p < 0,03$), ugyanakkor az óvodapedagógusok meglátásaira inkább a magukat átlag alatti jövedelműnek ítéltők adnak, kevéssé a magasabb gazdasági státuszúak ($F = 3,94, p < 0,02$).

6. táblázat

Az iskola általános megítéléséhez kapcsolódó szempontok fontossága

Szempontok	Átlag	Szórás	NRI
Az iskolának jó híre legyen.	2,88	0,85	5,2
Barátok, családtagok iskoláról alkotott véleménye.	2,41	0,95	5,3
Az óvopedagógusok iskoláról alkotott véleménye.	2,30	0,96	12,0
Az iskola megjelenése a helyi médiában.	1,81	0,86	14,3

Megjegyzés. NRI = nem rendelkezett információval (%).

Különleges bánásmódot igénylő tanulók az iskolában és az osztályban

A különleges bánásmódot igénylő tanulók különböző csoportjainak (cigány/roma, viselkedési problémával küzdő, sajátos nevelési igényű, szegénységből érkező) intézményi, illetve osztályszintű jelenlétét iskolaválasztást befolyásoló faktorként soroltuk fel a kérdőíven (7. és 8. táblázat). A kérdezettek az e csoportban megjelenített tényezők esetében rendelkeznek a legmagasabb mértékű információhiánnyal (18–30%).

Elsősorban a cigány/roma, majd a viselkedési problémákkal jellemezhető tanulók jelenléte zavarhatja a szülőket, az anyagi hátrányokkal rendelkező tanulók látszólag alig befolyásolják az iskolaválasztással kapcsolatos döntéseiket. A felsorolt szempontok fontosságának sorrendje intézményi és osztálytermi szinten azonos. A szülők iskolai végzettsége, szubjektív jövedelmi helyzete és lakóhelyének településtípusa szerint nem találtunk különbségeket a válaszokban.

7. táblázat

Különleges bánásmódot igénylők iskolai jelenlétéhez kapcsolódó szempontok fontossága

Szempontok	Átlag	Szórás	NRI
Alacsony legyen a cigány/roma tanulók aránya az iskolában.	2,41	1,11	17,9
Alacsony legyen a viselkedési problémás tanulók aránya az iskolában.	2,34	1,08	19,7
Alacsony legyen a sajátos nevelési igényű tanulók aránya az iskolában.	1,97	1,01	25,0
Alacsony legyen a szegénységből érkező tanulók aránya az iskolában.	1,51	0,80	29,0

Megjegyzés. NRI = nem rendelkezett információval (%).

8. táblázat

Különleges bánásmódot igénylők osztálytermi jelenlétéhez kapcsolódó szempontok fontossága

Szempontok	Átlag	Szórás	NRI
Alacsony legyen a cigány/roma tanulók aránya gyermeke leendő osztályában.	2,42	1,11	18,9
Alacsony legyen a viselkedési problémás tanulók aránya gyermeke leendő osztályában.	2,35	1,09	20,0
Alacsony legyen a sajátos nevelési igényű tanulók aránya gyermeke leendő osztályában.	1,99	1,06	25,4
Alacsony legyen a szegénységből érkező tanulók aránya gyermeke leendő osztályában.	1,50	0,79	29,6

Megjegyzés. NRI = nem rendelkezett információval (%).

Részvétel az iskolaválasztáshoz kapcsolódó programokon

Az iskolák és óvodák számos különféle lehetőséget kínálnak annak érdekében, hogy az érdeklődő szülők és gyermekeik megismerhessék a potenciális oktatási intézményeket és az osztálytanítókat. Kutatásunkban információt gyűjtöttünk arról is, ezek közül mely lehetőségekkel éltek a kérdezettek. A kérdőívben megjelenített lehetőségeket és a programokon részt vett szülők százalékos arányát a 9. táblázat közli.

A válaszok alapján az iskolai tájékoztatón való részvétel emelkedik ki, a szülők kétharmada vett részt ilyen eseményen. Emellett a leendő elsősöknek szóló iskolai foglalkozásokat is sokan választják, a kérdezettek közel 60 százaléka számolt be arról, hogy gyermeke részt vett ilyen foglalkozáson. Az iskolai bemutatóórák ugyancsak gyakran látogatott programok – a kérdezettek fele jelezte, hogy részt vett bemutató tanórán. Az említetteket az óvodában szervezett programok követik, ugyanakkor az ezeken való részvétel gyakorisága (megközelítőleg a szülők 20 %-a) jóval elmarad az előzőektől. A mintába kerülő szülők 37 százaléka számolt be arról, hogy gyermeke tagozatos osztályban kezdi meg tanulmányait. Ehhez viszonyítva a felvételi és alkalmassági vizsgák kapcsán adott válaszok nem tűnnek magasnak, ugyanakkor nem szükségszerű, hogy csak a tagozatra jelentkező tanulók vettek részt ilyen eseményeken. A további iskolaválasztáshoz kötődő programokon való részvétel aránya elhanyagolható volt. A kérdezettek kevesebb mint tizede nem vett részt a felsorolásban szereplő egyik programon sem.

A keresztábra-elemzések szerint az anya iskolázottsága alapján képzett három csoportban a programokon való részvételi arány különbözött, az iskolázottabb anyák körében magasabb azok aránya, akik részt vettek foglalkozásokon. A különbség három program esetében volt kimutatható: iskolai tájékoztató (khí-négyzet: 19,00, $p < 0,001$), bemutatóóra az iskolában (khí-négyzet: 13,64, $p < 0,001$), játékos iskolai foglalkozás leendő elsősök számára (khí-négyzet: 11,25, $p < 0,005$).

9. táblázat

Részvétel az iskolaválasztáshoz kapcsolódó programokon

Programok az iskolaválasztás során	Részvételi arány (%)
Iskolai tájékoztató	66
Játékos iskolai foglalkozás leendő elsősöknek	59,5
Bemutatóóra az iskolában	51
Tanító/tanítók bemutatkozása az óvodában	21,9
Iskolaválasztásról szóló szülői értekezlet az óvodában	20,5
Iskola/iskolák bemutatkozó előadása az óvodában	18,3
Ingyenes iskola-előkészítő foglalkozás az iskolában	11,4
Szűk körű beszélgetés egy vagy több pedagógussal gyermek nélkül	8,7
Felvételi/alkalmassági vizsga	8,2
Felvételi elbeszélgetés szülői jelenléttel	7,8
Szűk körű beszélgetés egy vagy több pedagógussal gyermek jelenlétével	4
Felvételi elbeszélgetés szülői jelenlét nélkül	3,8
Fizetős iskola-előkészítő foglalkozás az iskolában	1,5
Nem vett részt egyik programon sem	8,4

Méltányosság a szülők percepciója alapján

A 10. táblázat egyrészt az arányát közli, akik az iskolák előnyben részesítési gyakorlatára vonatkozóan megfogalmazott négy állítás esetében az *Egyetértek* vagy *Teljes mértékben egyetértek* választ jelölték, másrészt azt mutatja meg, hogy a válaszok különböznek-e az anya iskolai végzettsége és a család vélt jövedelmi helyzete szerint.

A szülők 31%-a szerint az ismeretségnek jelentősége van egy adott iskolába való sikeres felvétel kapcsán. A szülők közel harmada véli úgy, hogy az iskolák felméri a szülők elköteleződését az iskola oktatási értékrendje iránt. Negyedük szerint a felvételi döntéshozatal során az iskolák figyelembe veszik a beiratkozás előtti foglalkozásokon szerzett tapasztalatokat a gyermekek teljesítménye kapcsán, illetve ötödük szerint van jelentősége a társadalmi státusznak abban, hogy a be nem töltött helyekre kiket vesznek fel.

Az anya iskolázottsága mentén a válaszok különböznek az ismeretség fontossága, a szülők elköteleződésének feltárása, valamint a család társadalmi státusza tekintetében. A családok szubjektív jövedelmi helyzete alapján képzett csoportok válasza két állítás esetében mutatnak különbséget: az átlag alatti jövedelemmel rendelkezők csoportja inkább véli úgy, hogy számít a szülők ismeretsége, mint az átlagos jövedelműek, továbbá ők inkább látják úgy, hogy az iskolák felméri a szülők elköteleződését az iskola iránt, mint az átlag fölötti jövedelműek.

10. táblázat

Az iskolák előnyben részesítési gyakorlata a szülők percepciója alapján

Szempontok	Gyak. (%)	Nem tudom (%)	Anya iskolázottsága		Szubjektív jövedelmi helyzet	
			F	Különbséget mutató csoportok	F	Különbséget mutató csoportok
Számít, hogy a szülőknek van-e ismeretsége az adott iskolában.	31,0	13,3	14,85	1 < 2, 3	5,77	2 < 3
A jelentkezéskor felméri a szülők elköteleződését az iskola oktatási nézetei iránt.	30,4	11,6	6,22	1 < 2, 3	3,44	1 < 3
A gyerekek teljesítménye számít a beiratkozást megelőző foglalkozásokon, ez alapján döntenek, hogy bekerül-e a gyerekek az iskolába vagy egy adott osztályba.	24,5	15,4	nem szignifikáns		nem szignifikáns	
Előnyben részesítik a magasabb társadalmi státuszú szülők gyermekeit.	20,4	13,1	16,72	1 < 2, 3	nem szignifikáns	

Megjegyzés. Az anya iskolázottsága szerinti különbségeket mutató F-értékekhez tartozó szignifikanciaszint $p < 0,001$, a jövedelemhez tartozó $p < 0,05$. Gyak. = gyakoriság, az *Egyetérték* vagy *Teljes mértékben egyetérték* választ jelölők aránya. Anya iskolázottsága: 1 = legfeljebb szakiskola; 2 = érettség; 3 = felsőfokú végzettség. Szubjektív jövedelmi helyzet: 1 = átlag alatti jövedelem; 2 = átlagos jövedelem; 3 = átlag feletti jövedelem.

A kérdezettek az iskolaválasztás során jellemzően nem tapasztaltak igazságtalanságot. Mindössze nyolc szülő fogalmazta meg elégedetlenségét az iskolaválasztás folyamatának valamely eleme kapcsán az erre vonatkozó nyílt végű kérdésre adott válaszában. A megfogalmazott problémák arra vonatkoztak, hogy a tanulók egy része helyhiány miatt nem kerülhetett be egy-egy kiválasztott intézménybe, másrésztől elégedetlenségüket fejezték ki a kérdezettek abban a tekintetben, hogy az elvárásainak megfelelő, jó minőségű oktatáshoz való hozzáférést korlátozottan látják. Az első válaszcsoportban a méltánytalan helyzetet a válaszadók egyike abban érezte, hogy a gyermek lakóhelyét, nem a tartózkodási helyét vették figyelembe az elutasító döntés során. Egy másik szülő amiatt érezte a lehetőségeit korlátozottnak, mert a kistelephelyen, ahol élnek, nem elégedett az iskolával, és így a lakóhelye behatárolja az iskolaválasztási lehetőségeit.

Emellett két szülő utalt arra a válaszában, hogy gyermeke azért nem kerülhetett be a kiszemelt iskolába, mert vélhetően sokan nem valós lakcím alapján nyertek felvételt, illetve a testvéreket előnyben részesítették a kiválasztás során. A méltánytalanság érzését fokozta, hogy tudomást szereztek arról, hogy több esetben az intézményi döntés ellen felszólaló vagy formálisan fellebbező szülőtársak gyermekei végül mégis bekerülhettek az általuk választott iskolába.

Egy további szülő által leírt esetben iskolaéretlenségre és viselkedési problémákra hivatkozva utasították el a gyermek felvételét. Azonban az óvodapedagógusok szerint a tanuló iskolaérettnek tekinthető. A szülő leginkább azzal volt elégedetlen, hogy gyermeke vizsgahelyzetben mutatott reakciói alapján vonták le a sorsdöntő következtetéseket a pedagógusok. Emellett az eljárást azért sem érezte korrektnek a szülő, mert formálisan felvették gyermekét az iskolába, ugyanakkor szóban a gyermek felvételének elutasításáról tájékoztatták.

Kérdőívünkben arra is rákérdeztünk, milyen módon közölték az intézmények a szülőkkel gyermekük felvételének elutasítását. Az említett problémás esetek többségében ez nem írásban, hanem telefonon történt.

Összegzés, következtetések

Felmérésünk keretében az általános iskola kiválasztásának szempontjait és tapasztalatait kívántuk feltárni az iskolaválasztással összefüggésben friss tapasztalatokkal rendelkező szülők körében. Online kérdőívünket 526 olyan szülő töltötte ki, akiknek gyermeke 2020 szeptemberében, adatgyűjtésünk évében kezdte meg az általános iskolát.

Az iskolaválasztás szempontjai

Az általános iskola kiválasztása kapcsán felkínált, négyfokú Likert-skála által értékelhető szempontok közül mintánkat tekintve kiemelkedett a tanító személyisége (3,34). Lényeges, hogy ennek megítélésében a szülő mellett a leendő elsősök véleménye is mérvadó a szülők válaszai szerint (3,26). A kérdezettek körében az iskola légköre (3,31), felszereltsége (3,03) ugyancsak kiemelkedő szempont a választás során, emellett az iskola jó híre (2,88) tekinthető még hangsúlyos aspektusnak.

Az iskola megközelítésével kapcsolatos praktikus és anyagi szempontok közül az iskolának a lakóhelyhez való közelsége volt az egyetlen, amely említésre méltó fontosságát tekintve. Az iskolába járó tanulók teljesítményét leíró szempontok közül a középfokú továbbtanulási mutatók jelentek meg első helyen, bár nem túl hangsúlyosan. Meglepő, hogy e szempontok kapcsán kevesen jelezték, hogy nem rendelkeznek információval. Ennek egyik magyarázata talán az lehet, hogy a középosztálybeli szülőket célzó iskolák tudatosan felhasználják ezen adatokat vonzerejük növelése céljából, vagyis a szülőkkel való kommunikáció során hivatkoznak ezekre, kiemelik a számukra előnyös adatokat (lásd Berényi, 2008; Erőss, 2008b).

A válaszok alapján a cigány/roma tanulók iskolai vagy osztálytermi jelenléte nem tűnik kiemelkedő szempontnak az iskola kiválasztása során, ami látszólag ellentmond a hazánkban tapasztalható extrém mértékű etnikai alapú szelekciónak (lásd Hajdu et al., 2021). Erre magyarázatot kínálhat, hogy az egyéb szempontok (például az iskola hírneve, felszereltsége) vélhetően magukban foglalják a cigány/roma tanulók alacsony iskolai, osztálytermi arányát. Azonban az is szembetűnő, hogy a cigány/roma tanulók alacsony arányának szempontja fontosabb a többletsegítséget igénylő további tanulói csoportok (viselkedési problémás, sajátos nevelési igényű, szegénységből érkező) arányával összehasonlítva. Ugyanakkor a szórások alapján látható, hogy a szülők véleménykülönbsége e szempontok szerint jelentős. Nem volt különbség a szülők válaszai között abban, hogy a választott iskolában vagy konkrétan gyermekük osztályában vannak-e jelen az említett tanulói csoportok.

Társadalmi helyzet és településtípus szerinti különbségek

A szülők iskolázottsága és szubjektív jövedelmi helyzete több iskolaválasztási szempont fontosságának megítélését is befolyásolja. Az utazási költségek, az iskolában várható kiadások, valamint az iskola tömegközlekedéssel való elérhetősége jobban számítanak a magukat átlag alatti jövedelmüként érzékelők számára. További jövedelmi helyzet szerinti eltérésként azonosítottuk, hogy az átlag alatti jövedelmű szülők számára az iskola légköre és jó híre kevésbé lényeges, de fontosabb e szülőknek, hogy gyermekük óvodájából mások is az adott intézményt választják-e, valamint nagyobb a súlya az óvodapedagógusok véleményének.

A szülők iskolázottsága szerinti különbségek vizsgálata kapcsán azt találtuk, hogy az iskola felszereltsége és a tanító személyisége kevésbé fontos a legalacsonyabb iskolázottsági kategóriába tartozók számára. A várható kiadások és a családi hagyományok (valamely családtag korábban az adott intézménybe járt) kapcsán fordított a helyzet.

A településtípus szerinti különbségek vizsgálatának eredményei szerint az iskola közelsége és tömegközlekedéssel való megközelíthetősége fontosabb a fővárosban élők számára. Emellett a kisebb településeken élő válaszadók döntésében meghatározóbb, hogy gyermekük barátai, volt óvodástársai is a választott intézménybe jelentkeztek-e.

Eredményeink megerősítik azt a feltételezést (például Berényi et al., 2008; Fejes, 2013), mely szerint a várható utazási és egyéb költségek erősebb hatást gyakorolnak az iskola kiválasztására az alacsonyabb jövedelmű családok körében. Emellett arra is rámutatnak, hogy – a nemzetközi szakirodalomban feltártakhoz hasonlóan (például Ball & Vincent, 1998; Bonal et al., 2017; Rhodes & DeLuca, 2014) – az iskolaválasztás nem anyagi jellegű szempontjai egyaránt eltérhetnek társadalmi pozíció szerint.

Iskolaválasztással összefüggő programokon való részvétel

Az iskolaválasztás során az iskola és a családok közötti kommunikációban a szülőknek szóló iskolai tájékoztatóknak kiemelt szerepük van, a kérdezettek nagyjából kétharmada (66%) vett részt ilyen eseményen. Részvételi arány alapján ezt követik a leendő elsősök bevonásával megvalósuló játékos foglalkozások, amelyeken a kérdezettek gyermekeinek közel 60%-a vett részt. Amellett, hogy ezek a programok a jelentkezők közötti válogatáshoz is információt kínálhatnak az iskolák számára, úgy tűnik, a családok igényével is találkoznak, hiszen az intézményválasztást befolyásoló szempontok között a gyermekek leendő tanítók iránti rokonszenve az egyik legfontosabb szempontként jelent meg. Emellett a bemutatóórák jelentek meg az iskolaválasztást támogató lényeges programként. Ezekben a szülők valamivel több mint fele vett részt (51%).

Méltányosság sérülése

Bár az általános iskola kezdetekor tapasztalható társadalmi státuszon alapuló szelekció nemzetközi összehasonlítás alapján vizsgálva is jelentős házában (például Csapó et al., 2019; Fejes et al., 2020), adataink szerint ez a kérdezettek előtt rejtve maradt. Jellemzően nem értettek egyet az adatközlők azzal, hogy a magasabb társadalmi státuszú szülők gyermekeit előnyben részesítenék az iskolaválasztás folyamán. Mintánk jórészt magasán kvalifikált szülőkből áll, ami részben magyarázatot kínálhat arra, miért nem látszik a válaszadók szemszögéből a szelekció problémája. E szülők gyermekeit részesíti előnyben a rendszer, így nincsenek olyan tapasztalataik, amikor gyermekeik lennének a kárvallottak. A méltányosság megítélése kapcsán a szülők iskolázottsága és szubjektív jövedelmi helyzete szerinti különbségek megerősíteni látszanak ezt. A jelenséget minden bizonnyal támogatja a csökkenő gyermekszám is, ami vélhetően a magasabb státuszú családok választási lehetőségeit tovább növeli (Andl et al., 2009; Zolnay, 2020). Beszédesebb, hogy a kérdezetteknek mindössze 3%-a számolt be arról, hogy gyermeke nem az első helyen választott iskolába került be.

Információt kértünk a szülőktől arról is, hogy sikertelen jelentkezés esetén milyen módon közölték az intézmények gyermekük elutasítását. A szülők által problémásnak vélt esetek többségében ez telefonon történt. A kutatási mintába került konkrét esetek kapcsán úgy tűnik tehát, az intézmények a hivatalos értesítés kiküldése előtt telefonon mérik fel a szülők esetleges reakcióit a későbbi vitás helyzetek elkerülése érdekében.

Korlátok

Adatfelvételünk kényelmi mintavételre alapult, és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők felülreprezentáltak a válaszadók között, vagyis elemzéseink következtetéseinek általánosíthatósága korlátokba ütközik. További korlátot jelenthet,

hogy a kitöltők az iskolaválasztás szempontjai kapcsán előre megadott listából válogathattak, így lehetséges, hogy lényeges szempontok nem kaptak helyet a felkínált lehetőségek között. Emiatt a jövőben érdemes lehet a szülők iskolaválasztási szempontjairól kvalitatív módszerek segítségével is tájékozódni.

Köszönetnyilvánítás, támogatás

Köszönjük a kérdőívet kitöltő szülőknek részvételüket a kutatásban. Köszönettel tartozunk továbbá dr. Tózsza-Rigóné dr. Nagy Juditnak, a miskolci tanterület szakmai helyettesének a minta szervezése kapcsán nyújtott segítségével. A kutatás a Foundation Open Society Institute támogatásának köszönhetően valósult meg (OR 2019-65252). A kutatást a Szegei Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatta. Fejes József Balázs a Gyermeki fejlődés nyomon követését segítő mérőeszközök fejlesztése kutatócsoport tagja.

Irodalom

- Alapvető Jogok Biztosának Hivatala. (2020). *Beszámoló az alapvető jogok biztosának és helyetteseinek tevékenységéről 2019*. <https://www.ajbh.hu/documents/10180/3224326/AJBH+besz%C3%A1mol%C3%B3+2019/ea4f590a-b1fe-ea34-56de-ba0f8a5cb604?version=1.0>
- Altenhofen, S., Berends, M., & White, T. G., (2016). School choice decision making among suburban high-income parents. *AERA Open*, 2(1), 1–14. <https://doi.org/10.1177/2332858415624098>
- Andl, H., Kóródi, M., Szűcs, N., & Vég, Z. Á. (2009). Regisztráció, közzethatár, előnyben részesítés. *Esély*, 19(3), 38–73.
- Bajomi, I. (2007). Az önkormányzatok és az iskolai szegregáció Budapest egyes kerületeiben és vidéken. In Gy. Enyedi (Ed.), *A történelmi városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai* (pp. 217–246). MTA Társadalomkutató Központ.
- Ball, S. J., & Vincent, C. (1998). 'I heard it on the grapevine': 'hot' knowledge and school choice. *British Journal of Sociology of Education*, 19(3), 377–400. <https://doi.org/10.1080/0142569980190307>
- Bazsalya, B., & Hörich, B. (2020). Iskolák közötti egyenlőtlenségek alakulása 2010 után. *Educatio*, 29(3), 425–448. <https://doi.org/10.1556/2063.29.2020.3.7>
- Bonal, X., Verger, A. & Zancajo, A. (2017). Making Poor Choices? Demand Rationalities and School Choice in a Chilean Local Education Market. *Journal of School Choice*, 11(2), 258–281. <https://doi.org/10.1080/15582159.2017.1286206>
- Bell, C. (2009a). All choices created equal? The role of choice sets in the selection of schools. *Peabody Journal of Education*, 84, 191–208. <https://doi.org/10.1080/01619560902810146>

- Bell, C. (2009b). Geography in parental choice. *American Journal of Education*, 115(4), 493–521. <https://doi.org/10.1086/599779>
- Berényi E., Berkovits, B., & Eröss, G. (2005). Iskolaválasztás az óvodában: A korai szelekció gyakorlata. *Educatio*, 17(4), 805–824. https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/berenyie_0504.pdf (2022.12.16.)
- Berényi, E., Berkovits, B., & Eröss, G. (2008). Iskolarendszer és szabad választás. A jóindulatú szegregációról. In E. Berényi, B. Berkovits, & G. Eröss (Eds.), *Iskolarend. Kiváltság és különbségtétel a közoktatásban* (pp. 15–26). Gondolat Kiadó.
- Berényi, E. (2008). A magyarországi szabad iskolaválasztási rendszer eredetéről és problémáiról. In E. Berényi, B. Berkovits, & G. Eröss (Eds.), *Az iskolába rendezett gyerek – kiváltság és különbségtétel a közoktatásban* (pp. 103–129). Gondolat Kiadó.
- Berényi, E. (2016). *Az autonómiától a szelekcióig. Az iskolaválasztás jelentése a rendszerváltás utáni időszak magyar közoktatásában*. Gondolat Kiadó. <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2016.9.3>
- Berényi, E. (2018). Szabad iskolaválasztás és szegregáció. In J. B. Fejes & N. Szűcs (Eds.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról* (pp. 57–66). Motiváció Oktatási Egyesület.
- Berkovits, B. (2008). A képességek diskurzusa és az osztályba sorolás módjai. In E. Berényi, B. Berkovits, & G. Eröss (Eds.), *Iskolarend. Kiváltság és különbségtétel a közoktatásban* (pp. 77–132). Gondolat Kiadó.
- Csapó, B., Fejes, J. B., Kinyó, L., & Tóth, E. (2019). Educational achievement in social and international contexts. In T. Kolosi & I. Gy. Tóth (Eds.), *Social Riport 2019* (pp. 217–236). TÁRKI.
- Elmore, R. F., & Fuller, B. (1996). Empirical research on educational choice: What are the implications for policy-makers? In B. Fuller & R. F. Elmore (Eds.), *Who chooses? Who loses?* (pp. 187–202). Teachers College Press.
- Ercse, K. (2019). Az egyházi fenntartású iskolák és a szelekció, szegregáció kapcsolata. *Iskolakultúra*, 29(7), 50–72. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2019.7.50>
- Ercse, K. & Radó, P. (2019). A magyar közoktatásban zajló privatizáció és annak hatásai. *Iskolakultúra*, 29(7), 8–49. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2019.7.8>
- Eröss, G. (2008a). A habitus színe és visszája. Az iskolaválasztás és a helyi hatalom antropológiája. In E. Berényi, B. Berkovits, & G. Eröss (Eds.), *Az iskolába rendezett gyerek – kiváltság és különbségtétel a közoktatásban* (pp. 190–245). Gondolat Kiadó.
- Eröss, G. (2008b). Mozaik-Magyarország felfedezése, avagy az esetlegesség uralma. In E. Berényi, B. Berkovits, & G. Eröss (Eds.), *Iskolarend. Kiváltság és különbségtétel a közoktatásban* (pp. 27–76). Gondolat Kiadó.
- Fejes, J. B. (2013). Miért van szükség deszegregációra? In J. B. Fejes & N. Szűcs (Eds.), *A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói*

- Mentorprogram. Öt év tapasztalatai* (pp. 15–35). Belvedere Meridionale. <https://doi.org/10.14232/belvbook.2013.58504.a>
- Fejes, J. B., & Szűcs, N. (2018). Az oktatási integráció ügye a 2010-es évek végén. In J. B. Fejes & N. Szűcs (Eds.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról* (pp. 11–30). Motiváció Oktatási Egyesület.
- Fejes, J. B., Tóth, E., & Szabó, D. F. (2020). Az oktatási méltányosság és aktuális kérdései Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 181(1), 68–78. <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.1.7>
- Hajdu, T., Kertesi, G., & Kézdi, G. (2021). Ethnic segregation and inter-ethnic relationships in Hungarian schools. *On Education. Journal for Research and Debate*, 4(11), 1–6. https://doi.org/10.17899/on_ed.2021.11.5
- Hricsovinyi, J. & Józsa, K. (2018). Iskolaválasztás és szelekció. In J. B. Fejes & N. Szűcs (Eds.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról* (pp. 129–146). Motiváció Oktatási Egyesület.
- Kertesi, G., & Kézdi, G. (2005). Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle*, 56(11), 959–1000.
- Kertesi, G., & Kézdi, G. (2014). *Budapesti Munkgazdaságtani Füzetek. BWP – 2014/6. Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban*. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet.
2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.TV> (2022. 12.15.)
- Kiss, M. (2018). A szelektív iskolaválasztás tényezői, motiváció és az oktatás minőségével való összefüggései a leghátrányosabb helyzetű térségekben. In J. B. Fejes & N. Szűcs (Eds.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról* (pp. 147–172). Motiváció Oktatási Egyesület.
- Kocsis, R., & Subrt, P. (2021). Az iskola külső megítélése. In I. Falus & I. Szűcs (Eds.), *A gyakorlótól a szakmai fejlesztő iskoláig* (pp. 157–182). EKKE Líceum Kiadó. <https://doi.org/10.46403/Agyakorlotol.2021.157>
- Lareau, A. (2014). Schools, housing, and the reproduction of inequality. In A. Lareau & K. Goyette (Eds.), *Choosing homes, choosing schools* (pp. 169–206). Russell Sage Foundation.
- Musset, P. (2012). *School choice and equity: Current policies in OECD countries and a literature review*. OECD Education Working Papers (No. 66). OECD Publishing.
- OECD (2015). *What do parents look for in their child's school?* PISA in Focus, 51. <https://doi.org/10.1787/22260919>
- OECD (2019). *PISA 2018 Results (Volume II): Where All Students Can Succeed*. PISA, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b5fd1b8f-en>
- Rhodes, A., & DeLuca, S. (2014). Residential mobility and school choice among poor families. In A. Lareau & K. Goyette (Eds.), *Choosing homes, choosing schools* (pp. 137–166). Russell Sage Foundation.

- Schneider, M. & Buckley, J. (2002). What do parents want from schools? Evidence from the internet. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 24(2), 133–144. <https://doi.org/10.3102/01623737024002133>
- Schneider, M., Teske, P. & Marschall, M. (2000). *Choosing schools: Consumer choice and the quality of American schools*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691225685>
- Schneider, M., Teske, P., Roch, C., & Marschall, M. (1997). Networks to nowhere: Segregation and stratification in networks of information about schools. *American Journal of Political Science*, 41(4), 1201–1223. <https://doi.org/10.2307/2960487>
- Szűcs, N. & Fejes, J. B. (2020). A középosztálynak is kárt okoz az iskolák joga a szabad tanulóválasztáshoz. *Qubit*. <https://qubit.hu/2020/09/08/a-kozeosztalynak-is-kart-okoz-az-iskolak-joga-a-szabad-tanulovalasztashoz> (2020.09.08.)
- Varga, J. (2022, Ed.). *A közoktatás indikátorrendszere 2021*. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Zolnay, J. (2010). „Olvashatatlan város.” Közoktatási migráció és migrációs iskolatípusok Pécsen. *Esély*, 21(6) 41–65.
- Zolnay, J. (2020). Térvakság Oktatási stratégiák a városi zsugorodás és a tanulói létszám csökkenésének időszakában. *Szociológiai Szemle*, 30(2), 96–114. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.2.5>

Fejes, J. B., Bugyi, A., Szűcs, N. & Tóth, E.

Parental choice of primary school: Preferences and experiences

This study aimed to explore the aspects that play a role in parents' choice of primary school in order to examine some of the factors that influence their preferences. Furthermore, the study looked at parents' perceptions about the information schools provide as well as any perceived violations of equity. The online questionnaire was completed by parents whose children were about to enter primary school in the school year when the study was conducted, which ensured that parents had first-hand experience of school selection. The study used convenience sampling. The sample consisted of 526 parents. The results highlight the prominent role played by the teacher's personality in choosing a primary school, and the perceptions of future first-graders also matter in this respect in addition to their parents' opinions. Other important aspects include the school's atmosphere, its equipment, and its reputation. The parents' level of education as well as their de facto financial situation influence a number of aspects that are considered when selecting a primary school. The participation rates suggest that information provided to parents, meet-and-greet events offered to future first-graders, and school open house events all play a key role. Although the Hungarian education system is ab ovo highly selective, even by international standards, this seems to escape the notice of parents.

Keywords: school choice, parental preferences, socioeconomic status

Fejes József Balázs: <http://orcid.org/0000-0003-3777-415X>

Bugyi Anett: <http://orcid.org/0000-0003-1676-9781>

Szűcs Norbert: <http://orcid.org/0000-0001-9473-9882>

Tóth Edit: <http://orcid.org/0000-0001-9281-5730>